

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

(1910 - 1975)

Στις 23 'Ιουλίου 1975 πέθανε άπροσδόκητα, σέ ηλικία 65 έτών, ό τακτικός καθηγητής τής 'Αρχαιολογίας Νικόλαος Μιχαήλ Κοντολέων. 'Ο θάνατός του στέρησε τή Σχολή από ένα σοφό έρευνητή κι' ένα πολύτιμο δάσκαλο και τήν άρχαιολογική μας οικογένεια από μιá άκόμη ήγετική της φυσιογνωμία: Πολύ βαθιά γνώση του άρχαιου κόσμου, ικανότητα ρηξικέλευθης έρμηνείας τών προβλημάτων του, άληθινό πάθος για τίς κλασσικές άξίες, ψυχική καλосύνη και φιλοσοφημένη εκτίμηση τών διαφόρων καταστάσεων συνδυάζονταν σέ μιá έντονη αλλά εύγενική προσωπικότητα, πού μπορούσε νά διατηρεί άμείωτο τό κύρος της στο διεθνή επιστημονικό χώρο και νά επηρεάζει εύεργετικά τήν τύχη τών κλασσικών σπουδών στήν 'Ελλάδα.

'Ο Νικόλαος Κοντολέων γεννήθηκε στή Χίο τό 1910 από πατέρα ιερέα. 'Εκεί τέλειωσε τό Δημοτικό και τό Γυμνάσιο, όπου ήδη διακρίθηκε για τίς άριστες επιδόσεις του. 'Ως επιβράβευση του χορηγήθηκε ύποτροφία από τό «Πρωίειον Κληροδότημα», με τή βοήθεια τής όποίας σπούδασε Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών. Τό 1932 πήρε τό πτυχίο του με άριστα páλι. "Ήδη ό νεαρός επιστήμονας είχε χαράξει τόν δρόμο του: Τό 1933, αφού πέτυχε στο σχετικό κρατικό διαγωνισμό πρώτος, διορίστηκε έπιμελητής άρχαιοτήτων στις Κυκλάδες, τίς όποιες έμελλε νά αγαπήσει και νά ύπηρετήσει όσο έλάχιστοι άλλοι.

Μέ ύποτροφίες του Κράτους και του 'Ιδρύματος Alexander Von Humboldt πραγματοποιήσε κατόπιν, από τό 1938 μέχρι τό 1940, τίς μεταπτυχιακές του σπουδές στή Γερμανία, όπου δέχθηκε τή γόνιμη επίδραση τριών κυρίως μεγάλων δασκάλων, του A. Rumpf, του E. Buschor, και του W. Otto. Στα έπόμενα, ταραγμένα χρόνια του πολέμου γύρισε στήν 'Ελλάδα και ύπηρετήσε για λίγο στήν 'Αθήνα και τήν πατρίδα του τή Χίο. 'Η προαγωγή του σέ "Εφορο 'Αρχαιοτήτων, τό 1945, τόν έφερε όμως páλι στις αγαπημένες του Κυκλάδες, όπου μόρεσε τώρα νά αναπτύξει μιá πολύ επιτυχημένη έρευνητική δραστηριότητα. Τό 1948 πήρε τό διδακτορικό του δίπλωμα από τή Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου 'Αθηνών και ύστερα από όκτώ χρόνια, τό 1956, ή ίδια Σχολή τόν εξέλεξε παμφηφει τακτικό καθηγητή στή Β' έδρα τής 'Αρχαιολογίας.

'Η προσφορά του στο Πανεπιστήμιο ήταν μοναδική. 'Η βαθιά, βιωματική άνάλυση τής κλασσικής τέχνης και γενικότερα του άρχαιου πολιτισμού και ή στιβαρή καθοδήγηση πρós τήν άληθινή οικείωση τής πολύτιμης πείρας του παρελθόντος μας κούραζαν στήν άρχή αλλά κέρδιζαν

στο τέλος όριστικά τούς νεώτερους. Τό μεγάλο πλήθος τών επιτυχημένων μαθητών του, έδω και στο έξωτερικό, είναι ή ζωντανή απόδειξη τής ούσιαστικής παρουσίας του στη Σχολή. Δυό φορές χρημάτισε Κοσμητάρ τής Φιλοσοφικής Σχολής ό Κοντολέων (1964-5 και 1974-5). Στη δεύτερη κοσμητεία του, κατά τη διάρκεια τής όποιας πέθανε, αφιέρωσε τις τελευταίες του δυνάμεις και τό μεγάλο του κύρος στην αντιμετώπιση τών έξαιρετικά δυσχερών προβλημάτων που ζητούσαν έπειγόντως τη λύση τους μετά την άποκατάσταση τής δημοκρατίας.

Σπουδαίες άκαδημαϊκές διακρίσεις κέρδισε ό Κοντολέων και στο έξωτερικό. Τό 1967, ύστερα από σειρά μαθημάτων στο Collège de France, ή Φιλοσοφική Σχολή τού Montpellier τόν όνόμασε έπίτιμο διδάκτορά της και τό 1970 ή Académie des Inscriptions et Belles Lettres τής Γαλλίας τόν εξέλεξε άντεπιστέλλον μέλος της, κάνοντάς του μία τιμή σπάνια στο διεθνή έπιστημονικό στίβο.

Παρά την πανεπιστημιακή του σταδιοδρομία, ή μέριμνα και ή στοργή του για τήν 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία δέν μειώθηκαν ποτέ. Στο τέλος τής ζωής του, τό 1974, δέχθηκε μετά από πολλούς ένδοσιασμούς τη θέση τού Γενικού 'Επιθεωρητού 'Αρχαιοτήτων, όπου έπί δέκα μήνες κατέβαλε υπεράνθρωπες προσπάθειες για νά προσφέρει ένα σύγχρονο 'Αρχαιολογικό νόμο και κανονισμό στην 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία. Τά όσα πέτυχε στο σύντομο αυτό διάστημα τά θεώρησε πολύ λίγα και τελικά παραιτήθηκε άπογοητευμένος.

Πολλά και ούσιαστικά έπίσης προσέφερε ό Κοντολέων στην 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, τής όποιας ήταν ισόβιο μέλος, σύμβουλος από τό 1957 και άντιπρόεδρος από τό 1968. Σέ δύο άκόμη άρχαιολογικά 'Ιδρύματα ήταν μέλος, τακτικό στο Γερμανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο και έπίτιμο στο 'Αμερικανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο. Τις ύπηρεσίες του προσέφερε άλλωστε και σ' άλλα πνευματικά 'Ιδρύματα και 'Οργανισμούς (όπως ή Φιλεκπαιδευτική 'Εταιρεία, ή Κοσμητεία Τοπίου κ.λπ.).

Τό έπιστημονικό έργο τού Κοντολέοντος είναι πολύπλευρο: 'Η μεγάλη άνασκαφή τής Νάξου με τά μοναδικά εύρήματα από τόν κυκλαδικό πολιτισμό και τήν άρχαϊκή πλαστική και άγγειογραφία τού νησιού, ή άνασκαφή τής Τήνου με τούς τόσο σημαντικούς για τήν πρώιμη έλληνική τέχνη άνάγλυφους πίθους, οί άνασκαφές στην Πάρο, τήν Κίμωλο, τήν Άνδρο και τη Χίο, ή δημιουργία ή ό πλουτισμός τοπικών μουσείων (Τήνος, Νάξος) άποτελούν τήν γνωστότερή του συμβολή στην «πρακτική άρχαιολογία».

'Αλλά και οί θεωρητικές μελέτες του, βασισμένες στην δξυδερκή θεώρηση τού ύπάρχοντος ύλικού και στη βαθιά γνώση όλης τής άρχαίας τέχνης και παραδόσεως, βρήκαν άμεση άναγνώριση στο διεθνές έπιστη-

μονικό κοινό. Θεμελιακές θεωρούνται σήμερα οί εργασίες του για τὰ γεωμετρικά (Γεωμετρικός ἀφορευς ἐκ Νάξου, ΑΕ 1945-47) καὶ τὰ ἀνατολίζοντα (Theräisches, AM 73, 1958. Archilochos und Paros, Entrétiens Fondation Hardt, 1964) κεραμεικὰ ἐργαστήρια τῶν Κυκλάδων, γιὰ τὴ συμβολὴ τῶν νησιῶν στὴ δημιουργία τῆς μνημειώδους ἑλληνικῆς πλαστικῆς (Κοῦροι ἐκ Θήρας, ΑΕ 1939-41. Theräisches) καὶ γενικὰ γιὰ τὸν ρόλο ποὺ ἔπαιξαν οἱ οἰκονομικὲς, πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐξελίξεις μέσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις κατὰ τὴ διαμόρφωση τῶν ἀρχαϊκῶν καλλιτεχνικῶν ἐργαστηρίων. Μὲ λεπτολόγους παρατηρήσεις καὶ εὐρύτατη συνεξέταση τῶν ἱστορικῶν δεδομένων κατορθώνει ὁ Κοντολέων νὰ ξεχωρίσει τὶς ἰδιομορφίες τῶν νησιωτικῶν κέντρων τῆς τέχνης καὶ νὰ φτάσει ὡς τὶς ρίζες τους: Ἐναγνώνει δηλ. τὴ χαρούμενη ἰωνικὴ κοινωνία, ποὺ συνεχίζει τὶς πιὸ ζωηρὲς κρητομυκηναϊκὲς καταβολές, ὡς πηγὴ τοῦ χυμώδους μορφικοῦ πλοῦτου τῶν παριακῶν ἔργων, ἐνῶ στὶς σχέσεις μὲ τὰ περισσότερα συντηρητικὰ ρεύματα τῆς κυρίως Ἑλλάδος βλέπει τὴν αἰτία γιὰ τὴ σχηματικότερη, λιτότερη, ἀλλὰ καὶ πιὸ ἐπιβλητικὴ τέχνη τῆς ναξιακῆς περιοχῆς. Μέσα στὰ πλαίσια αὐτὰ ὑπογραμμίζεται ὁ πρωταρχικὸς ρόλος τῶν καλλιτεχνικῶν αὐτῶν κέντρων στὴν ἐμφάνιση τῆς μεγάλης πλαστικῆς καὶ αἴρονται προηγούμενες παρανοήσεις γιὰ τὴ «δωρικὴ» ἀρχὴ τῶν ἀρχαϊκῶν ἀγαλμάτων.

Ἐξ ἴσου θεμελιώδης ὑπῆρξε ἡ ἔρμηνεία τῶν ἐπιτυμβίων μνημείων ἀπὸ τὸν Κοντολέοντα: Ἄρνεῖται τὸν ἀφηρωισμό τοῦ νεκροῦ στὰ πρῶμα ἀγάλματα, τὶς στήλες, τὰ λακωνικὰ ἀνάγλυφα καὶ τὰ νεκρόδειπνα ἀναγνωρίζοντας στὴν ἐπιτύμβια εἰκονογραφία θέματα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ νεκροῦ (Ἀρχαϊκὴ ζωφόρος ἐκ Πάρου, Χαριστήριον εἰς Α. Κ. Ὀρλάνδον, 1965). Τῶν θεωριῶν του αὐτῶν γιὰ τὰ ἐπιτύμβια καὶ γιὰ τὴν τέχνη τῶν νησιῶν τελικὴ διατύπωση εἶναι τὸ βιβλίον του *Aspects de la Grèce Préclassique*, 1970.

Ἡ συνέχεια τῆς μυκηναϊκῆς μορφῆς μέσα στὴν πρῶμην ἑλληνικὴ τέχνη καὶ ἡ ἔρμηνεία κλασσικῶν μορφῶν μέσα ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς πανάρχαιας θρησκευτικῆς παραδόσεως εἶναι ἐπίσης τομεῖς στοὺς ὁποίους ὁ Κοντολέων ἄνοιξε καινούργιους δρόμους. Ἡ ἀνεξήγητη μέχρι τῆς δημοσιεύσεως τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς (1949) μορφή τοῦ Ἐρεχθείου ἔρμηνεύεται ἀπόλυτα ὡς συνδυασμὸς ἐπιτυμβίων τύπων ἐπάνω σὲ πανάρχαιες χθόνιες λατρεῖες τοῦ ἱεροῦ βράχου τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ στὰ ἀνάγλυφα ἀγγελία τῆς Τήνου ἀναγνωρίζεται ἡ ἀναγέννηση τῆς κρητομυκηναϊκῆς αἰσθήσεως μέσα ἀπὸ τὴν αὐτοπειθαρχία τῶν γεωμετρικῶν χρόνων (Frühgriechische Reliefkunst, ΑΕ 1969). Ἀλλὰ καὶ οἱ μυθολογικὲς του (π.χ. Παράστασις ἐκ τῆς μυθολογίας τῆς Δήλου, Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἄμαντον, 1940. Ἡ Γέννησις τοῦ Διός, Κρητ. Χρονικὰ ΙΕ' - ΙΣΤ', 1963) ἢ οἱ ἐπιγρα-

φικές του μελέτες έχουν για την έρευνα την ίδια βαρύτητα. Μὲ τις Ἐπιγραφὰς τοῦ Ἀρχιλόχου (ΑΕ 1952) καὶ τοὺς Ἀειναῦτες (ΑΕ 1963) ἀνοίγει νέες σελίδες ὄχι μόνο γιὰ τὴν γνωριμία τοῦ Ἀρχιλόχου ἀλλὰ καὶ τὴν κατανόηση τοῦ κόσμου ὀλόκληρου ποὺ ἐκφράζει ὁ ποιητής. Δικὴ του συμβολὴ εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ πολέμου γιὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο ὡς συμπτώματος τῶν ἱστορικῶν ἀντιθέσεων τῆς ἐποχῆς.

Ἀπὸ τὴν ἐντελῶς φιλοσοφικὴ του ἄποψη πλησίασε ἄλλωστε τὸ φαινόμενο τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης σὲ ἄλλες του μελέτες (Τέχνη καὶ Μίμησις, ΕΕΦΣΠΑ 1956-7, *Remarques sur l' Art Géométrique*, τόμ. Γ. Μιχαλῆ, 1971). Ἡ βαθιὰ του ἀρχαιογνωσία, ποὺ λειτουργοῦσε πάντα ὡς πείρα στὴ ζωρὴ του ἀνησυχία γιὰ τὰ σύγχρονα προβλήματα, τὸν ὀδήγησε, στὸ περιθώριο τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀσχολίας, ἀκόμη καὶ σὲ μελέτες παραβολικὲς καὶ προφητικὲς, θὰ ἔλεγε κανεὶς, γιὰ τὰ σύγχρονα πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἡ «Ἐν σχῆμα πολιτικῶν ἐννοιῶν τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων», ΕΕΦΣΠΑ 1966.

Οἱ ἀνασκαφές του καὶ οἱ θεωρίες του συζητοῦνται ἔντονα καὶ ἀξιολογοῦνται πολὺ ψηλὰ καὶ μετὰ τὸ θάνατό του (βλ. *Γνωμον* 48, 1976, σ. 523 κέ. Πρβ. τὴν ἀνακοίνωση τοῦ G. Gruben γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν Κυκλάδων στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο, *Winckelmannsfeier* 1977). Ὁ Ν. Κοντολέων καὶ μετὰ τὸ θάνατό του θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ μᾶς διδάσκει. Στὴν ἐπιστῆμη καὶ τῇ ζωῇ.

ΒΑΣ. ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ